

KUMUK ŞAİR ŞEYİT HANIM ALİŞEVA VE YOLDA YIR

EROL ÖZTÜRK

Kafkasya'da Azerîlerden sonra en kalabalık Türk topluluğu Kumuklardır. Nüfusları 1983 Sovyet istatistiklerine göre 282.178'dir. Bu nüfusun % 82.1 kadarı Rusya'ya bağlı Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır.¹ 1856-1860 yılları arasında Şeyh Şâmil'in esir edilmesini müteakip Anadolu'ya göçmen olarak gelen Kumuk Türkleri bu gün Tokat-Şenyurt, Sivas-Yavru, Çanakkale-Geyikkırı, Doğanlı, Dazhiye, Denizli-Pamukkale, İstanbul, Yalova, Konya gibi bölgelere yerleşmişlerdir.

V.V. Radlov'un Türk şivelerini coğrafi özellikleri göz önünde bulundurarak yaptığı tasnifte güney grubunda yer alan Kumuk Türkçesi; J. Benzing'in yaptığı sınıflandırmaya göre Batı Türkçesi (Kıpçak-Kuman) grubunda yer alır.² Türkolog Baskakov ise bu şiveye Kıpçak grubunun Kıpçak-Oğuz alt grubu içerisinde yer vermiştir.³

Kumuk Türkleri 1921'e kadar Arap alfabesini, 1921'den 1928'e kadar yine Arap alfabesinin değiştirilmiş bir şeklini, 1928'den 1938'e kadar Lâtin alfabesini kullandılar.⁴ 1938 yılından itibaren bu gün kullandıkları 37 harften meydana gelen Kiril alfabesini kullanmak durumunda bırakılmışlardır.

Kumukların bu günkü anlayışla klâsik edebiyatları olmamıştır. Buna mukabil Kumuk halk edebiyatı bütün şekil ve nevileriyle zengin bir hazine hâlinde nesilden nesile intikal etmek suretiyle halk hafızasında kuvvetle yaşamaktadır. 1900 yılında Buynaks'ta ilk matbaa kurulmuş ve Kumuk Türkçesiyle neşriyat başlamıştır.⁵ Bu matbaada basılan eserlerin sayısı son derece sınırlıdır.

1 Devlet Nadir, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Ek Cilt, s. 289.

2 Dilaçar Agop, *Türk Dili'ne Genel Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 43.

3 a.g.e., s. 52.

4 Akıner Shirin, *Sovyet Müslümanları*, İstanbul 1995, s. 132.

5 *İslam Ansiklopedisi*, "Kumuklar", s. 988.

Şeyit Hanım Alişeva çağdaş Kumuk şairidir. Torguyurt'ta doğmuş ve Moskova'da edebiyat eğitimi görmüştür. Bir süre *Dağıstanlı Katullar* (Dağıstanlı Kadınlar Cemiyeti) mecmuasının editörlüğünü yapmış ve *Kargıça* adlı bir çocuk dergisi çıkarmıştır.⁶ Dağıstan'da ikâmet etmektedir. Tenglik Cemiyetinin kültür bölümünde görev yapmakta, ayrıca cemiyetin kadınlar kurulunun başkanlığını da yürütmektedir.

Alişeva'nın Kumuk Türkçesiyle yazılmış altı şiir kitabı vardır. 1980 yılına kadar bu şive ile yapılan neşriyatın sayısının 17 olduğuna bakılırsa şairin eserlerinin son derece öneme haiz olduğu görülür. Eserlerden ikisi çocuklar için yazılmış şiir kitaplarıdır. Türkçenin Azerî, Türkmen, Tatar, Karaçay, Malkar, Altay gibi şivelerine aktarılmıştır. *Yolda Yır* ve *Biyiyen* adlı eserler üzerinde Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yard. Doç. Dr. Rıdvan Öztük danışmanlığında metin aktarma ve gramer içerikli yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

YOLDA YIR

Türkiye Türkçesine Yol Türküsü şeklinde çevirebileceğimiz bu eser Şeyit Hanım Alişeva tarafından Kumuk Türkçesiyle Mahaçkale'de 1981 yılında yazılmıştır. 38 şiir ve 10 bölümlük destanî mahiyette bir yırdan ibaret olup 60 sayfadır. Şiirler; sosyal olaylar, beşerî aşk, vatan ve millet sevgisi, birlik ve beraberlik duygusu gibi konuları ihtiva eder. "Şair", "Ana Toprak" (Ana Toprak) adlı şiinde vatan sevgisini, "Biyiyen" (Oynarım), "Güzler Gele", "Artğan Sayın" (Arttıka), "Men Bilmedim" (Ben Bilmedim), "Süygenim Karaçı Sen" (Sevgilim Bekle ki), "Sen Tuvğanda" (Sen Doğduğunda) başlığını taşıyan şiirlerinde hürriyet aşkı ve özlemini dile getirmiştir. "Aytma Aytma" (Söyleme Söyleme) adlı şiiriyle Rus tahakkümü altındaki milletine sabır tavsiye eder.

Aytma Aytma sen bir zatda,	Söyleme sen hiçbir şey söyleme
Qara kırağa	Dışarıya bak
Gör neçik çak?	Gör nasıl şikâyetle?
Bu neçe gün	Bu nice gün
Tuman basıp	Duman basıp
Ziger ete zar sağınak	Yok et zor hasretliği

6 Gürsoy, Naskali Emine, "Kumuk Şairi Alişeva", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 7, s. 252-279.

Kışın ulla çillesinde	Kışın ulu zahmetinde
Çayda suvuğ?	Nerde soğuk?
Çayda ak kar?	Nerde ak kar?
Tabiatda bir temaşa	Tabiatda bir temaşa
Pişmanlık bar muñluk bar.	Pişmanlık var sıkıntı var.

"Yoluñ Bir" (Yolun Bir), "Karavullayman" (Nöbetçiyim) adlı şiirler birlik ve beraberlik duygusunu işlemektedir. "Analıñı Nasibi" (Analıñın Mutluluğ) adlı şiir kutsal annelik duygusunu en güzel şekilde anlatır. "Biz Yoluğarbiz Seni Bulan" (Biz Karşılaşırız Seninle) eserde yer alan ilk şiirdir. Kök birliğinden ve millet olmanın temelinde yatan mukaddes duygulardan bahseder. Alişeva bu şiiriyle Türk milletine birlik çağrısı yapar.

...	...
Biz Yoluğarbiz seni bulan!	Biz karşılaşırız seninle!
Va tanırız bir birevni arekten	Ve tanırız birbirimizi uzaktan
Va biliriz bir birevge gerekni	Ve biliriz birbirimize gerekni
Biz yoluğarbiz seni bulan!	Biz karşılaşırız seninle!

"Şeyit Hanım Meni Atım" (Şeyit Hanım Benim Adım) adlı şiirinde ise şairin gönlünde terennüm eden milliyetçilik duygusu, insan sevgisi vb. güzel duygular özetlenir hâldedir. "Hoşu Yaş" (Komşu Genç), "Yañız Mağ" (Yalnız Bana), "Kolyavluğ" (Mendil), "Sırınğ Çeçtim" (Sırrını Çözdüm), "Men İklıkman" (Sığınacağım), "Geldinğ" (Geldin), "Getme" (Gitme), "Sen Avruyğanda" (Sen Hastalandığında), "Suratımni Etesen" (Resmimi Yap) adlı şiirler beşerî aşkı anlatmaktadır.

Eserin sonunda yer alan ve 10 bölümden oluşan "Yolda Yır" (Yol Türküsü) adlı şiir Kumuk halk edebiyatında yır söyleme geleneğine uygun olarak kalem alınmıştır. İlk mısraı olan "Halkım sen yolavçusen" cümlesinden de anlaşılacağı gibi Kafkasya tarihinde derin acılarla hatırlanan sürgün olaylarını konu alır.

Halkım sen yolavçusen	Halkım sen yolcusun
Yoluñ seni yıraqlağa	Senin yolun uzaklara
Yoluñ seni yırağdan	Senin yolun uzaktan
...	...

Yollar bar	Yollar var
Yaşav ötgen	Hayat geçirilen
Yollar bar	Yollar var
Yaşap bitgen	Yaşanıp biten
...	...
Anay desem aynanay	Anam desem anam yok
Yoldan kōrkma yaramay	Yoldan korkmak yaramaz
Yoluñg erden baş ala	Yolun erkenden baş alsın
Yerde yol koyma et hay!	Yolunu yarıda koyma utan!
Vanay desem vaynanay	Vay desemde fayda yok

Üzücü sürgün olaylarının tarihleri de hatırlatılır.

Tarhlanı kızılların eş	Kızılların tarihleri eş
Minġtoġuzyüzbeş	Bindokuzyüzbeş
Minġtoġuzyüzonyetti!	Bindokuzyüzonyedi!

1905 tarihi Rusya'daki ilk inkılâbın yapıldığı tarihtir. Bu bolşevik ihtilâlini bağımsızlıkları için fırsat bilen Kafkas halkları "Dağıstan ve Birleşik Kuzey Kafkasya" adlı bağımsız bir devlet kurmuşlar ve bu devlet 1917 yılında Rusya tarafından tarihten silinmiştir.

Halkım meni	Halkım benim
Tarihni perdevün tart	Tarihin perdesini aç
Parala teş	Parçala yırt
Minġtoġuzyüzbeş	Bindokuzyüzbeş
Minġtoġuzyüzonyetti	Bindokuzyüzonyedi
Minġtoġuzyüzkırkibir	Bindokuzyüzkırkibir
Al bu zor sanavları	Al bu zor seneleri
Birbirine eş	Birbirine eş
Minġtoġuzyüzonyetti	Bindokuzyüzonyedi
Minġtoġuzyüzkırkbeş	Bindokuzyüzkırkbeş

1941 tarihi Almanların Kırım'ı işgal tarihidir. Sovyet yönetimi Kafkasya'da baskıyı artırmıştır. 1945 yılında Almanlarla iş birliği yaptıkları gerekçesiyle 120 bin Kafkasyalı Kırım, Tatar, Balkanlar, Kumuk, Karaçay ve Çeçen Orta Asya ve Sibiryaya sürgün edilmiştir.⁷

⁷ Akmer Shirin, *a.g.e.*, s. 384.

Har tarḫnı
Öz rengi bar
Har tarḫnı

Her tarihin
Öz rengi var
Her tarihin

Öz sesi
Har tarḫnı
Öz habarı
Har tarḫnı
Öz hisı
Barı ötgen tarḫlarda
Bu günümüzün esi
Anay desen aynanay

Öz sesi
Her tarihin
Öz haberi
Her tarihin
Öz hissi
Bu tarihlerde var oldu
Bu günümüzün düşüncesi
Anam desen anam yok

Şair, şiirden anlaşılacağı gibi yaşanan trajik olayları kronolojik sıra ile anlatmıştır. Her bölümün sonunda tekrarlanan "anay desem", "banay desem", "vanay desem", "vay desem" gibi üzüntü ifadeleri şiire yas havası katmıştır. Alişeva, bunca sıkıntılar karşısında verilen mücadeleleri insanca yaşamının anahtarı olarak kabul etmiş ve eserini tamamlamıştır.